

Muhafazakârlık

Siyaset bilimi disipliniyle ilişkisi olmayan herhangi bir tanıdığımızı muhafazakârlık nedir sorusunu yöneltirsek, cevap olarak muhafazakâr düşüncenin korumaya çalıştığı değerlerin ve kurumların uzun bir listesini alabiliriz. Ancak böyle bir cevap muhafazakârlığa dair birçok ipucunu içinde barındırır da, aslında bize yeterince açık bir tanım vermeyecektir. Çünkü muhafazakâr ideoloji siyasal tarihin bir parçası olduğu zamandan bugüne dek monarşilerden aristokratik rejimlere, temsili demokrasilerden diktatörlüklere, yüksek gümrük vergileriyle desteklenen korumacı iktisadi uygulamalardan serbest piyasaya, ulusçuluktan küreselleşmeye, kapitalist devletten refah devletine kadar birbiriyle çelişen birçok kurumu ve değeri korumaya çalışmıştır. Fakat bu durumu muhafazakâr ideolojinin tutarsızlığı olarak görmekten ziyade, konumsal siyasal çerçevesinin ürünü olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. 20. yüzyılın önde gelen muhafazakâr düşünürlerinden Samuel Huntington'ın (1927-2008) öne sürdüğü gibi muhafazakârlık belli başlı kurumların statükocu bir biçimde savunulmasını amaçlamaz.¹ Bunun yerine, siyasi gelişmeler ve reform talepleri yüzünden kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalan değerlerin ve kurumların korunması endişesiyle hareket eder. Bu durumda, Huntington'ın anlayışına göre muhafazakâr düşünce, değişen sosyal ve siyasal dönemlere verilen bir tepkidir. Demek ki 18. yüzyıl muhafazakârlığı ile bugünün muhafazakârlığı arasında birebir benzerlikler aramak beyhude bir çaba olacaktır.

Huntington'ın bu önermesi sadece diğer muhafazakâr düşünürler tarafından değil, muhafazakârlık karşıtı olanlar tarafından da oldukça sert bir biçimde eleştirilmiştir. Ancak Huntington'ın öne sürdüğü muhafazakârlık tanımı, bu ideolojiye dair oldukça önemli bazı nitelikleri içermektedir. Her şeyden evvel,

1 Samuel P. Huntington, "Conservatism as an Ideology," *American Political Science Review* 2 (1957), 454-473, 454.

muhafazakârlık tepkisel bir ideolojidir. Başta Aydınlanma düşüncesi olmak üzere, bu düşünce tarafından savunulan akılcılık ilkesinin reddedilmesi üzerine kurulu olan muhafazakâr düşünce, insan aklına ve onun çıkarımları doğrultusunda şekillendirilecek bir toplum kurgusuna her zaman şüpheyle yaklaşmıştır. Bu yüzden Huntington'ın tanımındaki reform hareketleri muhafazakâr düşünce için daimi bir tehdittir. Bunu takip eden bir başka nitelik muhafazakârlığın konumsal çerçevesinin yarattığı farklı tarihsel, kültürel, sosyal, iktisadi ve siyasi değerlere eklenilebilir becerisidir. Huntington'ın tanımına tekrar dönecek olursak, muhafazakârlık toplumda inşa etmeye çalıştığı istikrar ve düzen adına farklı siyasi ideolojiler tarafından savunulan değerler ve kurumları da kendine mal etmiş bir düşüncedir. Bu seçmeci (eklektik) karakteri, muhafazakârlığın çoğu zaman başka ideolojilerin kisvesi altında ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Sadece bu iki nitelik bile muhafazakâr düşüncenin ortaya çıkışından bugüne dek üzerinde hareket ettiği ortak bir zemin olduğunu bize göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Huntington'ın tanımının yanlış olmasa bile eksik olduğunu söyleyebiliriz. Peki, muhafazakâr düşünceyi tepkisel ve seçmeci karakterine rağmen bütünlüklü bir ideoloji yapan özellikleri nelerdir? Cevabını bulmaya çalışacağımız bu soru için öncelikle muhafazakâr düşüncenin sıklıkla karıştırıldığı gericilikten farkına bakmalıyız. Ardından muhafazakâr düşünürlerin paylaştığı, tekrar eden varsayımları ve kuramları inceleyip, bu kuramların toplumsal ve siyasi hayatın düzenlenmesine olan etkilerini analiz etmeliyiz. Ancak bunlardan sonra ve bu bölümün sonunda muhafazakârlığı yeniden tanımlayabilir ve bu tanımın çağdaş siyaset ideolojileri arasındaki yerini sorgulayabiliriz.

Muhafazakârlık mı? Gericilik mi?

Çoğu zaman muhafazakâr ideoloji, toplumsal yaşamın temelinde aşkın (transandantal) bir ahlaki düzenin var olması gerekliliğiyle eş anlamlı tutulur. Ancak bu tanım muhafazakâr ideolojiden evvel birçok başka muhafazakâr olmayan düşünce tarafından da dile getirilmiş ve birçok çağdaş muhafazakâr düşünürce de reddedilmiştir. Bu yüzden aşkın bir ahlak düzenine dayandırılarak yapılan siyasi tartışmaları muhafazakâr ideolojiden ayırarak başlamak en doğrusu olacaktır.

Gericilik olarak nitelendirilebileceğimiz her siyasi duruşun arkasında, var olan kurumların ve değerlerin nihai bir gerçeği temsil ettiği ve bu yüzden hiçbir biçimde değiştirilmemesi gerekliliği iddiası varken, muhafazakâr düşünce bu tür kurumların ve değerlerin gerekliliğini nihai ve aşkın temellere dayandırmadan meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bir muhafazakâr için toplumsal düzenin vazgeçilmez değerleri ve kurumları sadece yararlı ve kullanışlı oldukları için korunmalıdır; 'gerçek' ya da 'doğru' gibi aşkın

anlamaları hayata geçirdikleri için değil. Bu değerlerin ve kurumların radikal değişim talepleri karşısında savunulmaları, ortadan kaldırılmaları hâlinde kasti olmasa da zararlı sonuçlara yol açabileceği için gereklidir. Diğer taraftan dünyevi düzenin sağlanmasına hizmet eden bu değerler ve kurumların yüceltilmesi de, onlara amaçlananın ötesinde bir anlam atfedilmesine sebep olacak ve en az radikal değişim talepleri kadar tehlikeli sonuçlar doğurabilecektir.

Bu bağlamda diyebiliriz ki, her ne kadar Aydınlanma düşüncesinin akılcılık prensibine karşı çıksa da, muhafazakârlık, aslında Aydınlanmanın bir ürünüdür. Zaman zaman gerici bir siyasal duruş ile aynı değerleri ve kurumları savunsa da, muhafazakârlığın bu savunmayı daima aydınlanmış/modern bir temelde yapıyor olması, bu iki ideolojik akım arasındaki en büyük farkı oluşturmaktadır.

Belki de bu son noktayı açıklamak için kullanabileceğimiz en iyi örnek, din ve dinsel kurumların gerekliliğinin muhafazakâr ve gerici düşünürler tarafından nasıl farklı şekillerde savunulduğudur. Örneğin Hristiyan düşünür Thomas Aquinas' a (1225-1274) göre, Katoliklik temelinde yükselmesi gereken dünyevi düzenin tek amacı, ahiretteki mutluluğu sağlamaktır. Öte yandan yine Hristiyan ve muhafazakâr bir düşünür olan Edmund Burke'e (1729-1797) göre, dinî kuralların tamamının amacı, dünyevi düzeni sağlamak ve siyasi kararların alındıkları topraklar üzerinde doğru sonuçları vermesine yardımcı olmaktır. Bir başka şekilde bu örneği açıklayacak olursak, birçok muhafazakâr düşünür aslında dindar olmalarına ve dinî inançların kişilerin ahlakını ve toplumsal düzene uyumunu olumlu yönde etkilediğini savunmalarına rağmen, sosyal ve siyasal kuramlarını bağlı oldukları dinin kabul ettiği gerçeklere dayandırmamışlardır. Muhafazakârlık dünyevi düzeni ve mutluluğu kendine siyasal bir sorun olarak aldığı sürece gerici kuramlardan ayrılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında muhafazakârlığın faydacı bir esasa

İrlanda asıllı olan Edmund Burke, *Fransız Devrimi Üstüne Düşünceler* adlı kitabında modern muhafazakârlığın temellerini atmıştır. Burke, aynı zamanda Muhafazakâr Parti'yi temsilen İngiliz Parlamento'sunda uzun yıllar milletvekilliği yapmıştır.

dayandığını söylemek bile mümkün olabilir. Ancak bu faydacı esasın liberal ideolojinin ahlak kuramını oluşturan Faydacılık Okulundan ayrıştırılması gerekmektedir. İleride de göreğimiz üzere, muhafazakârlık gerek liberalizmi gerekse Faydacılık Okulunu bireyci bir temele dayanan düşünceler oldukları için eleştirmiş, sosyal bağların karmaşık ve insan doğası için vazgeçilmez olduklarını daima vurgulamıştır. Bu yüzden muhafazakârlığın aşkın değerler karşısında dünyevi öncelikleri öne çıkaran tutumunu pragmatik (yararcı) bir duruş olarak ele almak daha doğru olacaktır.

Muhafazakâr ideolojiyi gericilikten ayıran bir diğer özelliği de tarihsel gelişmelere yaptığı vurgudur. Gerici düşünceden farklı olarak muhafazakârlık, toplumda var olan değerler ve kurumların önemini zaman içinde ayakta kalmalarıyla açıklar. Amerikalı çağdaş muhafazakâr düşünür Irving Kristol'e (1920-2009) göre, kurumların toplumun işleyişinde uzun bir süre yer almaları onların kolektif bir amaca ve akla hizmet ettiklerinin göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında, muhafazakârlığın tarih anlayışının aslında pragmatik bir anlayış olduğunu görebiliriz. Kurumlar, değerler ya da teamüller ancak toplumda bir yarara hizmet ettikleri sürece ayakta kalabilirler. Tarihsel pragmatik bu anlayış muhafazakâr düşünce çerçevesinde üç kavramı öne çıkaracaktır: i) deneyim, ii) alışkanlıklar, iii) istikrar.

Muhafazakârlığın sonuna kadar sahiplendiği deneyim ilkesi yürürlükte olan siyasal ve toplumsal yapının tarihsel olarak yararlı olduğunun en güçlü göstergelerinden bir tanesidir. Bu düşünceye göre kurumlar zaman içerisinde sadece nasıl en iyi şekilde işleyeceklerini değil, farklı koşullar altında devamlılıklarını sürdürmenin yol ve araçlarını da bulmuşlardır. Bu sebepten dolayı deneyim sadece toplumsal ve siyasal yapı içerisindeki vazgeçilmez unsurlara işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda bu unsurların yararlı olduklarını da kanıtlar. Fakat deneyim kavramı tarihsel yararı açığa çıkarmanın ötesinde bir öneme daha sahiptir. Muhafazakâr düşünce sisteminde deneyim aynı zamanda siyasal toplumsal yapıya dair sahip olabileceğimiz yegâne bilgi kaynağıdır. Tıpkı aşkın bir gerçeğin varlığına şüpheli yaklaştığı gibi insan aklının kuramsal çıkarımlarına da kuşkuyla yaklaşan muhafazakârlık ancak deneyimlerle doğrulanan tespitlerin geçerliliğine güvenir. İlerleyen bölümlerde tartışacağımız gibi, bu özelliğiyle deneyim muhafazakâr ideolojinin bilgi kuramının da esasını teşkil etmektedir.

Deneyim ilkesine bağlı olarak gelişen bir başka kavram da alışkanlıklardır. Uzun süredir işletilmekte olan kurallar ve sistemler sadece güvenilir deneyimler yaratmakla kalmayacak, aynı zamanda bunların birer alışkanlık hâline dönüşmesini de sağlayacaktır. Elbette alışkanlıklar ancak yarar sağlayan uygulamalarda oluşabileceğine göre, toplumsal ve siyasal yapının var olan alışkanlıklarla uyumlu olması gerekmektedir. Aşinalık, muhafazakâr düşüncede her zaman konfor kaynağıdır.

Deneyim ve alışkanlıklarla zaman içerisinde yararlı olduğunu kanıtlayacak her kurum ve değer, muhafazakâr düşünceye göre istikrar sağlayacaktır. Tarihsel devamlılık zaruretler ya da baskı mekanizmalarının sonucu olarak değil, yararlılık sürdürdüğü sürece mümkün olabilir. Bu sebepten ötürü muhafazakâr düşünce toplumda işlevselliğini sürdüren mekanizmalara yapılan reform müdahalelerine oldukça şüpheli yaklaşmaktadır. Deneyim çerçevesinde, toplumsal bir alışkanlığa dönüşmüş her kurum sadece üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak konusunda yetkinliğini ispatlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumda istikrarı da kurmuştur. Bu yüzden muhafazakârlık, gerçeğin aşkın olduğu düşüncesi üstüne kurulu gerici tutumlar yerine, istikrarlı bir biçimde kendini gösteren pragmatik tutumlara inanmıştır.

Muhafazakâr temalar

Bu bölümün başında da belirttiğimiz üzere muhafazakâr düşünce birbiriyle çelişkili olabilecek birçok farklı kavramı çeşitli bağlamlarda savunmuş ya da kendi kuramlarına dâhil etmiştir. Ancak ortaya çıkışından bugüne dek muhafazakâr düşünce belli temalar çevresinde kendi kuramını geliştirmiş ve siyasal tahayyülünü ortaya koymuştur. Elbette bu temalar sadece muhafazakâr düşünceye ait değildir. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde sağ yelpazede yer alan diğer ideolojiler de muhafazakâr temaları kullanmış ve siyasi uygulamalarını bu yönde geliştirmişlerdir. Ancak bu söz konusu kavramların sadece muhafazakâr kullanımlarını inceleyeceğiz.

Kusurlu insan doğası

Muhafazakâr düşünce insanın doğasının hem biyolojik hem de duygusal ve bilişsel olarak kusurlu olduğunu sıklıkla dile getirmiş ve bu kusurlu doğayı insanların birbirlerine ihtiyaç duyuyor olmalarının temeli olarak görmüştür. Batı dünyasında ortaya çıkan muhafazakâr düşüncenin insanın doğasının kusurlu olduğuna dair kanaatini Hristiyan inancının 'ilk günah' kavramından aldığını söyleyebiliriz. Katolik Kilisesinin öğretisine göre, bütün insanların doğdukları andan itibaren içinde buldukları günahkârlık hâlidir ve insanların hakikatte işledikleri günahlardan farklı olarak mükemmel bir ruhaniyete asla sahip olmamaları anlamına gelmektedir. Ancak birçok laik muhafazakâr düşünür de bu düşünceyi desteklemiş, insanın biyolojik olarak hayatta kalma becerilerinin diğer canlı türlerine oranla oldukça sınırlı olmasını bu düşüncenin zemini olarak göstermiştir.

Fakat muhafazakâr düşünce için insanın biyolojik sınırlarından ziyade ahlaki zayıflıkları büyük bir sorun oluşturmuştur. Birçok muhafazakâr düşünürü göre insan doğası özünde kötü olmasa bile, ahlaken kusurlu yapısı yüzünden insanı dürtüsel ve kontrolsüz olmaya itmektedir. Bu yüzden davranışların

kurumlar tarafından düzenlenmesi ve baskı altında tutulması gerekliliği hemen hemen her muhafazakâr düşünür tarafından kabul görür. Dolayısıyla muhafazakâr düşünce özgürleşme adına yapılan siyasi değişikliklere şüpheyle yaklaşmakla kalmaz; birçok muhafazakâr düşünür liberalizmin özgürlüğe gerektiğinden fazla önem verdiğini savunur ve bu özgürlüğün toplumsal kurumların zayıflatılması pahasına desteklenmesini eleştirir.

Sınırlı bilgi kuramı

Daha evvel de bahsettiğimiz üzere, muhafazakârlar bilginin yegâne kaynağı olarak deneyimi görürler. Dolayısıyla muhafazakâr ideoloji insan bilgisinin özellikle sosyal ve siyasi dünyaya dair sınırlı olduğu konusunda ısrarlıdır. Bu yüzden kuramsal temellere dayanan reformların, karmaşık toplumsal dinamikleri anlayamayacağı ve bu yüzden iyileştirmeden ziyade istikrarsızlığa sebep olacağını savunurlar. Bu bilgi kuramı, liberal ideolojiyi de etkilemiş olan David Hume'un (1711-1776) felsefi şüpheciliğinden beslendiği kadar, Edmund Burke ya da Joseph de Maistre'nin (1753-1821) Hristiyanlık öğretisine dayanan insan aklının sınırlılığı düşüncesine de dayanmaktadır. Muhafazakârlık, bu iki temelde de insan aklının tek başına gerçeğin bilinmesinde rehber olamayacağını düşünür. Saf akılcılığın fazla basitleştirilmiş ve soyutlanmış sosyal ve siyasal kuramları yerine, karmaşık toplumsal ve kurumsal ilişkilerin zaman içerisinde kurduğu eğilimler ve alışkanlıkları takip etmenin doğru olacağını savunan muhafazakâr düşünce, insan toplumlarının evrensel kurallara göre değil kendi tarihleri boyunca geliştirdikleri özgün kanunlarla yönetilmesi gerektiğini öne sürer.

Kurumlar

Yukarıda sıraladığımız ilk iki tema kurumların, yani en geniş anlamıyla kurallar, normlar, cezalar ve ödüllerle biçimlenen toplumsal düzenlemelerin, muhafazakâr düşüncede neden fazlasıyla önemli olduğunu biraz açıklayacaktır. Gerek ahlaki gerekse bilişsel olarak sınırlı bir kapasiteye sahip olan kişiler özgürlükten ziyade istikrar ve düzeni koruyacak otorite sahibi kurumların devamlılığına ihtiyaç duymaktadır. Liberal düşünürlerin aksine, otorite tarafından uygulanan kısıtlamalar ve cezalandırmaları baskıcı bir siyaset olarak görmeyen muhafazakârlık, aksine toplumların bu otorite olmadan gelişemeyeceğini savunur. Kurumların otoritesi aracılığıyla uygulanan kısıtlamalar sadece kişilerin dürtüsel davranışlarını kontrol etmekle kalmaz, aynı zamanda onlara rehberlik de eder. Burke'ün sözlerinden aktaracak olursak, kişilerin hakları kadar üzerlerindeki kısıtlamalar da onların hakları arasında sayılmalıdır. Şüphesiz kurumlara ve onların otoritesine atfedilen bu olumlu anlam, muhafazakâr düşüncenin statükocu konumunu pekiştirmektedir.

Gelenek, alışkanlık ve önyargı

Burke açısından önyargı, deneyimlerimiz ve alışkanlarımızın ürünü olan davranış kalıplarımızın genel adıdır. Buna göre kişiler karar verirken Aydınlanma düşüncesinin savunduğu gibi akılcı ve tarafsız bir süreçten değil, çoğu zaman akıl dışı (irrasyonel) ve yanlı bir süreçten geçerler. Bu yüzden Burke, önyargıların kişiler arası ilişkilerde oynadığı önemli rolü göz ardı etmek yerine bu yargılara bağlı olarak gelişen geleneksel ahlaki değerlere gereken önemin verilmesi gerekliliğini savunmuştur. Herhangi bir akılcı temeli olmasa bile geleneksel yargılar toplumun işleyişinde soyutlanmış evrensel kanunlardan çok daha işlevsel ve düzenleyicidirler. Burke'ü takip eden birçok başka muhafazakâr düşünür de kişilerin var olan sosyal yargıları ve yasaları değerlendirme ya da yeniden kurgulama adına yeterli beceriye ya da eğilime sahip olmadıklarını varsaymışlardır. Bu yüzden sosyal kuralların ve alışkanlıkların bir sonucu olarak kişilerin içselleştirdikleri 'görev'ler birçok insanın yaşamını yönlendiren en sağlıklı rehber olarak görülür.

Tarihselcilik ve tikelcilik

Muhafazakârlığın tarihe olan yaklaşımından ve tarihsel pragmatik tutumundan daha önce bahsetmiştik. Birçok muhafazakâr düşünürü göre toplumsal kurumlar ne liberal düşünürlerin savunduğu gibi doğa kanunlarının, ne insanlığın evrensel isteklerinin, ne de kişiler arası sözleşmelerin sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Bu kurumlar daha ziyade tarihsel gelişmenin ürünüdürler. Bu yüzden dünya üzerinde bulunan insan toplulukları sayısı kadar farklı toplumsal kurumlar olacaktır. Yine aynı sebepten, farklı toplumların muhafaza etmeye çalıştığı değerler ve kurumlar da birbirinden farklılık gösterecektir. Bu durumda muhafazakâr ideoloji herhangi tikel bir değeri ya da kurumu evrensel bir doğruluk teşkil ettiği için savunmayacağı gibi, korumaya çalıştığı tikellikleri de ancak usulen ve yöntembilimsel bir şekilde ortaya koyabilir. Bir diğer deyişle, muhafazakârlık korumaya çalıştığı değerler ya da kurumları sadece kendi bağlamlarında ve tikellikleri çerçevesinde ele alabilir. Bu yüzden kendisine yabancı bir dönemin ya da kültürün sahip olduğu yapıyı farklılığı yüzünden eksik ya da sorunlu görmeyen muhafazakârlık, bu tür farklılıkları söz konusu bağlam içerisinde değerlendirir. Fakat muhafazakâr düşünce için bu tür farklılıklar ancak ve ancak kendi tarihsel gelişimleri içerisinde kabul edilebilir. Yeni ve yabancı değerlerin var olan yapıya dâhil edilmesi ya da hoş görülmesi kabul edilemez. Öyleyse denilebilir ki, muhafazakârlık tarihselci ve tikelci ilkeler esasında yükseldiği sürece dışlayıcı ve ayrımcıdır. Toplumların kendilerine has olarak gördüğü özelliklerin iyileştirme adına ne başka toplumlara ithal edilmesini, ne de farklı değerlerin ihraç edilmesini kabul etmez.

Sözleşmeci toplum eleştirisi

Liberal düşünürlerin gönüllü ve sözleşmeye bağlı olarak kurguladığı toplumsal ilişkilerin aksine, muhafazakârlık toplumun her üyesinin dâhil olması gereken zaruri görevler içeren ve bağlılık üzerinden kurgulanan bir toplum yapısını savunur. Burke'e göre, yönetilenin açıkça rızasını alan ve bu yüzden her türlü siyasal zorunluluğun yönetilenler nezdinde meşrulaştırılması koşuluna dayanan yönetimler tarihsel olarak devam ettirilemezler. Bu tür yönetimler her an, sahip oldukları iktidarın meşruluğunu kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Muhafazakâr toplum anlayışını organik bir bütünlük ve devamlılık üzerine kuran Burke, toplumsal sözleşmenin toplumun sadece yaşayan üyeleri arasında değil, aynı zamanda hayatlarını kaybetmiş ve henüz doğmamış olanları arasında bir anlaşma olduğunu öne sürmüştür. Bu durumda muhafazakâr düşüncenin tikelci yaklaşımı da göz önüne alındığında, her toplumun kendi organik yapısı içinde bir düzeni olması gerektiği sonucuna varabiliriz. Liberalizmin evrensel ve soyutlaştırılmış toplumsal sözleşme kavramı sadece kişilerin otoriteyle olan bağını sarstığı için değil, aynı zamanda farklı toplumların birbirinden farklı tarihsel gelişmelerini göz ardı ettiği için de kabul edilemez.

Toplumunu bir organizma gibi değerlendirmeye çalışmak, aynı zamanda üstü kapalı bir biçimde toplumu bir bedene benzetmek anlamına da gelmektedir. Bu benzetmeden yola çıkarak varabileceğimiz en dolaysız sonuç, bedenün parçalarının olması gereken yerler dışında yaşamaya devam edemeyecekleridir. Bedenin her parçası bağlı olduğu yerde, yerine getirdiği sorumlulukları ve yükümlülükleriyle birlikte büyür. Bu yüzden toplumun farklı parçalarına aynı şekilde davranmak sadece hatalı değil, aynı zamanda sorumsuz bir tutum da olacaktır. Toplumsal yapı içerisinde var olan her sınıf farklı rollere ve sorumluluklara sahip olmalıdır. Bir çiftçi ile bir avukat ne toplumun kendilerinden beklentilerinde, ne de toplumda gelebilecekleri noktada aynı kefeyle konulmamalıdır. Bir başka deyişle toplumda evrensel bir eşitlik ilkesini uygulamaya çalışmak, var olan farklı deneyimler, değerler ve yükümlülüklerin birbiriyle karıştırılmasına ve sonuç olarak istikrarın bozulmasına yol açacaktır.

Liberal düşüncenin toplumun üyeleri arasında işlettiği sözleşmeci anlayışı eşitlikçilik karşıtı tutumuyla reddeden muhafazakârlık, siyasal otorite ve toplum arasında yapılan sözleşmeyi de kurumların toplumsal düzenin yegâne kurucuları olduğu gerekçesiyle reddeder. Burke'e göre kişilerin devletle yaptıkları sözleşmeyi feshetmeleri söz konusu bile değildir. Onun sözleriyle ifade edecek olursak; kişilerin gerçekte bir seçim yapmaksızın faydalandıkları toplumsal düzen, onları seçme hakkı olmadan bu düzenin gerekliliklerini yerine getirmek durumunda bırakır. Kurulması zaruri olan haklar ve görevler dengesi otorite ve kişiler arasındaki ilişkiyi rıza temelinden çıkartarak, itaat ve bağlılık esasına yerleştirir.

Muhafazakâr uygulamalar

Bu noktaya kadar incelediğimiz kavramlar muhafazakâr düşünce içerisinde tekrar eden ve onun öğretilerinin kilit noktalarını oluşturan temalardır. Sıraladığımız kavramlar, bize muhafazakâr düşüncenin her şeyden evvel kişilerin sınırlı ahlaki ve bilişsel kapasitesinin yaratabileceği istikrarsızlığı ortadan kaldırmak için organik bir toplum ve güçlü kurumların kontrolünün vazgeçilmez olduğunu, bunun yanı sıra evrensel prensiplere dayanan ve hakları garanti altına alan değil, deneyimlere bağlı olarak her toplumun kendine özgü geliştirdiği ve sosyal sorumluluklara vurgu yapan yasaların zaruretini göstermiştir. Bu dar çerçeve içerisinde bile muhafazakâr siyasetin nasıl bir şekil alabileceğini görmekteyiz. Ancak analizimizi genişletmek ve muhafazakâr tahayyülün ne tür uygulamalarla bu siyasi resmi gerçekleştireceğini anlayabilmek için bu bölümde muhafazakâr düşüncenin siyasi araçlarını inceleyeceğiz.

Din ve laiklik

Her ne kadar muhafazakâr düşünce ve dinî inanışlar arasında doğrudan bir ilişki olmasa da, din ve dinî kurumlar muhafazakâr düşünürlerin kuramlarında oldukça önemli bir yer kaplamaktadırlar. Daha önce de tartıştığımız gibi, gerici siyasi düşüncülerden din temelli bir dünya kurgusunu desteklemeyerek ayrılan muhafazakârlık, tıpkı liberalizm gibi laik bir siyasal ideolojidir. Ancak liberalizm ve Aydınlanma düşüncesinden farklı olarak dinî öğretilerin ya da bu öğretileri sahiplenen kurumların eleştirisini kabul etmeyen muhafazakârlık, din ve inançların toplum üzerinde sağladığı faydayı son derece olumlu bulmaktadır.

Genel olarak diyebiliriz ki, muhafazakârlar için dinî kurumlar devletin kurmaya çalıştığı sosyal düzen ve istikrar için vazgeçilmez birimlerdir. Dinî kurumların desteğine sahip bir devletin meşruiyetinin daha güçlü olacağını öne süren muhafazakâr düşünceye göre dinî öğretiler sadece kişilere güçlü bir ahlak zemini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda uhrevi ödüllendirme inancıyla birlikte dünyada avuntu sağlayarak hoşnutsuzluklarını da giderecektir. Bu durumda muhafazakâr düşüncenin teolojik doğrulardan ziyade, dinî kurumların sağladığı faydayla ilgilendiğini söylemek daha doğru olacaktır. Tıpkı tarihsel süreçte yararlılığını kanıtlamış olan diğer kurumlar gibi, dinî kurumlar da toplumun düzeni için varlığını sürdürmeye devam etmelidir.

Mülkiyet

Hiç şüphe yok ki, muhafazakâr düşünce başından beri mülkiyet sahibi olan üst sınıfların siyasi çıkarlarını temsil etmiştir. Ama sağcı liberaller, liberteryanlar ya da radikal sağcılar gibi mülkiyet hakkının nihai ve

lağvedilemez bir hak olduğunu düşünmeyen muhafazakârlara göre ideal mülkiyet formu toprak sahipliğidir. Tıpkı feodal dönemde olduğu gibi mülkiyetin salt bir hak olarak değil, sorumluluklarla birlikte düşünülmesi gerektiğini öne süren muhafazakâr düşünürler, kişiler arasında kâr amaçlı el değiştiren mülkiyet algısını sert bir dille eleştirmişlerdir. Bu amaçla kapitalizmin daimi olarak kişileri bencil ve çıkarıcı olmaya iten anlayışını reddetmişlerdir. Muhafazakâr düşünce sisteminde kişilerin ellerine geçen fırsatları değerlendirerek refah seviyelerini artırmaları bir haktan ziyade sosyal uyumu bozabilecek bir tehdit olarak algılanmaktadır. Öyleyse mülkiyetle ilgili muhafazakâr düşüncenin iki temel önermesi olduğunu söyleyebiliriz: i) Mülkiyet evrensel ve soyut bir hak değildir, ii) toplumu oluşturan bütün bireylerin mülkiyet edinme hakkına eşit erişimi yoktur. Bunlara ek olarak, mülkiyet-devlet ilişkisinde devletin sosyal görevlerini yerine getirebilmesi için özel mülkiyeti vergilendirmesi gerektiğini savunan muhafazakârlık, devlet aracılığıyla toplumdaki zenginliğin yeniden dağıtımına karşı çıkar. Vergilendirme sosyal düzeni ve uyumu korumakla görevli olan devlete verilen bir yetkidir. Devletin bazı toplum kesimlerinin refah seviyesini yükseltmek için zenginliği yeniden dağıtması, toplumu edilgen ve tembel bir hâle sokacaktır. Bu yüzden vergilendirme sadece mülkiyetin korunmasını sağlamak amacıyla yapılmalıdır.

Birçok muhafazakâr, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan ve genellikle özel mülkiyete sahip olmayan bir işçi sınıfının varlığını sorun olarak tarif etmiş, ancak bunun kaynağını kapitalist üretim tarzının emeği sömüren yapısında değil, hızla endüstrileşerek değişen ekonomik büyümenin yarattığı radikal değişimle açıklamıştır. Bu açıklamayla muhafazakârlık kapitalizm eleştirisini bu üretim modelinin yapısal niteliklerine değil, yarattığı en görünür sonuç olan gelir dağılımındaki artan adaletsizliğe yöneltmiştir. Sorunu, artan gelir farklılıklarının yaratacağı olası çatışmalarda gören klasik muhafazakârlar, 19. yüzyıl boyunca işçi sınıfının çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirme adına çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.

Ulus devlet ve emperyalizm

Muhafazakâr düşüncenin savunduğu organik toplumu yansıtacak en doğru kavram, ulus devlet olacaktır. Siyasi sadakatini bu yüzden ulusla özdeşleştiren muhafazakârlık, siyasetin öznesini ne liberalizmde karşımıza çıktığı üzere birey, ne de Marksizmin öne sürdüğü üzere işçi sınıfı gibi uluslararası bir seviyede tartışır. Ulus devlet temsil ettiği kurumsal kimliğiyle bir muhafazakârın daima destekleyeceği bir siyasi aktör olmuştur. Devlet, toplumun ulusal çıkarını dışarıdan gelecek tehditlere karşı korumalı ve onun zenginleşmesini sağlamalıdır.

Ancak ulusçuluğu benimseyen muhafazakârlık gerekmediği sürece dış ilişkilerinde saldırgan ve yayılmacı bir tutum sergilemeyi reddeder. Alman muhafazakâr düşünür Carl Schmitt'in (1888-1985) çerçevesini çizdiği gibi, siyaset, dost ve düşmanın tanımlanması üzerine kuruludur. Bu bağlamda siyaset varoluşsal bir olgudur: Devlet ya da toplumlar düşman karşısında bir araya gelen insanların yarattığı kavramlardır. Fakat Schmitt'e göre, düşmanın tanımının işlevi, bu birlikteliği sağlamaktan öteye geçmez. Bu bakımdan devlete bağlılık düşmanı bertaraf etmek değil, düşman karşısında ulusu korumakla görevli olan devletin kanunlarına uymaktır. Bu nedenle muhafazakâr devlet, dış ilişkilerinde müdahil olma konusunda ihtiyatlı davranır. Bir başka ulusun ya da toplumun iyileştirilmesi amacıyla onun içişlerine müdahale etmeyi doğru bulmaz. Bu tutumuyla emperyalizm karşıtı bir siyaset olan muhafazakârlık, sadece açıkça kendi çıkarının korunmasına hizmet edecek anlarda bir başka devletin iç çatışmalarına ya da başka devletler arasındaki çatışmalara müdahale eder.

Hukuk devleti

Muhafazakâr düşünce için kanunlar, tarihsel olarak deneyimlerle doğrulanmış geleneklerin siyasi iktidar tarafından uygulanan hâlleridir. Dolayısıyla kanunlar muhafazakâr siyasetin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu yüzden hukuk devletine alternatif olabilecek tek seçenek olan keyfi yasal uygulamalara sonuna kadar karşı çıkar.

Fakat yukarıdaki muhafazakâr tutumun ilk bakışta liberal hukuk devleti tanımına benziyor olması büyük bir yanılgıdır. Kanunlar, muhafazakâr düşünce sisteminde akıl yoluyla ve herkese eşit mesafede olmaları amacıyla yapılmaz. Bir devleti hukuk devleti yapan, onun evrensel ilkeler (örneğin özgürlük, yaşam ve mülkiyet hakkı) çerçevesinde düzenlenmiş yasaları bütün vatandaşları için eşit koşullarda uyguluyor olması değil, var olan yasaların tarihsel devamlılığın sonucu olmasıdır. Bir diğer deyişle, muhafazakâr hukuk devleti kanunların içeriğiyle değil şekliyle tanımlanır. Bu açıdan bakıldığında muhafazakâr sistemde değişime en az açık olan yapının anayasa olduğunu görürüz. Bütün hukuk yapısı içerisinde en az ve en yavaş değiştirilmesi gereken parça anayasadır. Eğer anayasanın değişmesi söz konusuysa, bu, toplumun genel değerlerine uygun biçimde ve hiçbir koşulda yaygın bütünlüğe zarar vermeden yapılmalıdır.

Özgürlük, eşitlik ve demokrasi

Bu bölümün başından beri dile getirdiğimiz üzere muhafazakâr düşünce evrensel geçerliliğine inandığı herhangi bir kuramsal değeri ya da kavramı desteklemez. Bu yüzden liberal ideolojinin esasını oluşturan 'kişilerin doğal hakları' kavramını benimsemez. Yine de güvenlik ve yaşam hakkı söz

konusu olduğunda, kurumların bu iki hakkı sağlaması gerektiği konusunda liberalizmle hemfikirdir.

Buna karşın, özgürlük kavramına genel anlamda siyasal tahayyülünde yer vermeyen muhafazakârlık, somut uygulamalarda da hiçbir zaman kişilerin özgürlük hakkına öncelik tanımaz. Daha ziyade gelenekler ve alışkanlıklar çerçevesinde değerlendirdiği özgürlük hâlleri bireylerin değil, toplumda yıllar içerisinde gelişmiş olan gönüllü kuruluşların sahip olması gereken bir niteliktir. Bu tür kuruluşların devletin olası bir mutlakıyetçi iktidar ve iktidarın temellendirdiği nihai doğrular karşısında duracağını öne süren muhafazakâr düşünce, özgürlüğün bireylerin her türlü iktidarı zayıflatmak için araçsal olarak kullanabileceği bir kavram olmaktan çıkıp, toplumsal değerleri yansıtan bir karaktere sahip olması gerektiğini savunur. Bu yüzden amaç, bireyleri daha fazla özgürleştirmek değil, onların araçsal olmayan davranışlarını destekleyecek sivil kuruluşların devamlılığını garantilemektir.

Muhafazakârlık, benzer bir tutumla, eşitlik kavramı ile adalet anlayışının eş anlamlı kullanılmasına da karşı çıkmaktadır. Tarihsellik ve tikelcilik üstüne yaptığı vurgu sadece toplumların ve kültürlerin farkını değil, aynı zamanda toplumu oluşturan kişilerin de farklı beceri ve görevleri olması gerektiğini varsayar. Bu nedenle liberal ideolojinin her insanın doğuştan eşit olduğu önermesini reddeder. Daha evvel belirttiğimiz gibi yasaların içeriğinden ziyade oluş şekilleriyle ilgilenen muhafazakârlık, adaletin eşit dağılımı değil yansız uygulanması gerekliliği üzerinde durur. Bu durumda diyebiliriz ki, kanun tarafından kişilere tanınan hakların genişletilmesi ancak ve ancak toplumun organik bütünlüğünün bozulmadığı anlarda gerçekleşecektir. Kişilerin hiçbir zaman mutlak bir eşitliğe sahip olamayacakları savı, bu tür hak genişletilmesi uygulamalarını adalet anlayışının zaruri sonuçları olmaktan ziyade tarihsel gelişmelerin doğal sonucu olarak açıklayacaktır.

Yukarıda tarif edilen muhafazakâr özgürlük ve eşitlik kavramlarından çıkarabileceğimiz sonuç şudur: Demokrasi rejiminin bu ideoloji çerçevesinde özel bir önemi yoktur. Batı dünyasında 18. yüzyıldan beri gelişmekte olan parlamenter demokratik rejimler, muhafazakâr düşüncenin bütün eleştirilerine rağmen tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak bugün karşımızda durmaktadır. Bu sebeple muhafaza etmeye değer olan demokratik rejimlerin, 20. yüzyılın sonundan beri tanık olduğumuz üzere her derde devaymışçasına bütün dünya kültürlerine pazarlanmaya çalışılması muhafazakâr bakış açısına göre tamamen saçmadır. Demokrasi sadece geçen zaman içerisinde rüştünü ispatlamış bir yönetim biçimidir. Batı kültürlerine özgü olan bu siyasal formu evrensel bir değer olarak değerlendirmek hatalı olacaktır.

Sonuç

Her ne kadar geçtiğimiz yüzyıl muhafazakâr düşüncenin siyasal ideolojiler arasında gücünü ve önemini yitirdiği bir zaman dilimi olarak anılsa da, sosyalist rejimlerin çöküşü ve refah devleti modelinin terkedilmesiyle birlikte muhafazakârlık, sahip çıktığı siyasi değerlerin yeniden popülerite kazandığı bir döneme girmiştir. Muhafazakârlığın çağdaş siyaset arenasında aldığı yeni formlar olarak da nitelendirebileceğimiz bu yeni dönemde, karşımıza muhafazakâr düşüncenin eklenildiği iki hareket çıkmaktadır: Yeni sağ/neoliberalizm ve yeni-muhafazakârlık/neokonservatizm.

1980'lerle birlikte başlayan bu dönemde yeni-sağ/neoliberalizm ideolojisi başat siyasal düşünce olarak karşımıza çıkmış ve birçok muhafazakâr düşünürün kuramları yeni-sağ uygulamaları çerçevesinde yürürlüğe girmiştir. Muhafazakâr ideolojinin toplumda yarattığı bencil ve rekabetçi birey modeli yüzünden eleştirdiği ancak hiçbir zaman ilkesel olarak reddetmediği serbest piyasa iktisadi uygulamalarına kesin bir geri dönüş olan yeni-sağ, gelenek ve alışkanlıkların toplumsal kurumların oluşumundaki vazgeçilmezliğini vurgulamış ve muhafazakâr düşüncenin tarihsel pragmatikliğini siyasal söyleminin bir parçası hâline getirmiştir.

Yeni-sağ ideolojisinin hem klasik liberalizmin iktisadi politikalarını hem de muhafazakârlığın gelenekçi toplum kurgusunu birleştiren yapısı, birçok çağdaş muhafazakâr düşünürün bu ideolojiye destek vermesine sebep olmuştur. Bunların arasında yer alan İngiliz düşünür Michael Oakeshott (1901-1990), muhafazakârlığı bir ideoloji olarak değerlendirmenin yanlış bir analiz olacağını, muhafazakâr olmanın bir tutum olduğunu iddia etmiştir. Oakeshott'ın muhafazakârlığı bir ideoloji olmaktan çıkarıp, basitçe bir siyasal tutuma indirilmesi muhafazakâr düşüncenin başka düşünce sistemlerine kolayca nasıl eklenilebileceğine getirilebilecek en iyi açıklamalardan birisidir.

Bu durumun bir başka örneğini de özellikle Amerika Birleşik Devletleri siyasetinde karşımıza çıkan yeni-muhafazakârlık akımında görmekteyiz. Tıpkı yeni-sağ gibi serbest piyasa politikalarını destekleyen yeni-muhafazakârlık, küresel ölçekte güçlü devlet tahayyülüyle gerek yeni-sağdan gerekse klasik muhafazakârlıktan ayrılmaktadır. Yeni-muhafazakârlığın temelini Batı medeniyetinin farklılıklar karşısında hoşgörü ve çoğulculuk ilkeleri yüzünden kendi niteliklerine yabancılaştığı fikri oluşturmaktadır. Bu yüzden yeni-muhafazakârlar Batı'nın değerlerinin sadece ulusal ölçekte korunmasının yeterli olmayacağını, küresel seviyede ve gerektiğinde saldırgan uygulamalarla bu değerlerin savunulması gerektiğini öne sürer. Özellikle George W. Bush hükümeti (2000-2008) ve onun siyasi uygulamalarında vücut bulan yeni-muhafazakârlık, demokrasi rejiminin Batı kültürünün en önemli

değeri olduğunu ve bu yüzden sadece korunmasının değil, bu kültüre sahip olmayan coğrafyalara yayılmasının da zaruri olduğunu düşünür.

Muhafazakârlığın daima toplumsal düzen ve istikrarı sağlamak için geleneksel kurumlara ve sosyal yapının organik bütünlüğüne verdiği önem, onu pragmatik bir strateji izlemeye yöneltmiştir. Günümüzde ortaya çıkışından farklı uygulamalar ve değişen temalarla karşımıza çıkan muhafazakâr düşünce, her ne kadar bugün zaman zaman kendi temelleriyle çelişen fikirleri savunur gözükmese de, muhafazakârlığın esasını oluşturan Aydınlanma eleştirisi ve akılcılık karşıtı duruşundan bir şey kaybetmemiştir. Ancak, temelini oluşturan temalardan vazgeçmeyecek olsa da pragmatik yapısı nedeniyle muhafazakârlık, geçmişten bugüne farklı ve kimi zaman çelişen değerleri savunabildiği gibi gelecekte karşımıza farklı ideolojilere eklemlenmiş olarak çıkacaktır.

Kaynakça

Samuel P. Huntington, "Conservatism as an Ideology," *American Political Science Review*, 2 (1957), 454-473.

Okuma önerileri

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (İstanbul: Dergâh, 1992).

Carl Schmitt, *Siyasal Kavramı*, çev. Ece Göztepe (İstanbul: Metis, 2006).

Edmund Burke, *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma*, çev. M. Barış Gümüüşbaş (Ankara: Bilgesu, 2008).

Friedrich A. Von Hayek, *Kölelik Yolu*, çev. Turhan Feyzioğlu-Yıldırım Arsan (Ankara: Liberte, 2004).

Peyami Safa, *Fatih-Harbiye* (İstanbul: Alkım, 2005).

Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hâli Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık* (İstanbul: Birikim, 2007).